

Egyetemes vallástörténet

Kiegészítő jegyzetek a tankönyvhöz, előadásvázlatok

A vizsgához szükséges anyagok:

- 1-2. Előadás: Horváth Pál tanulmánya + kiegészítő jegyzet
- 3-4. Előadás: Tankönyv, 9-12, 20-37 + az előadás vázlata
- 5-6. Előadás: Tankönyv, 37-54 + az előadás vázlata
- 7-8. Előadás: Tankönyv, 63-87 + az előadás vázlata

1-2. ELŐADÁS: Bevezetés, vallásfenomenológia, a “szent”

“A modern nyugati ember bizonyos kényelmetlenséget érez a szent számos megnyilvánulása előtt. Nehéznek találjuk elfogadni a tényt, hogy sok emberi lény számára a szent például kövekben vagy fákban nyilvánulhat meg... De amiről itt szó van, az nem a kőnek önmagában való tisztelete, a fának önmagának kultusza. A szent fának, a szent kőnek nem mint kőnek vagy fának hódolnak; éppen azért imádják őket, mivel hierophániák, mivel valami olyat tárnak fel, ami többé már nem kő vagy fa, hanem a szent... ezek a tárgyak mássá válnak, és mégis ugyanazok maradnak...”¹

A kő, a fa a szenttel, az abszolúttal, az isteni másvilággal való kapcsolat közvetítője; akárcsak a különböző egyéb vallási szimbólumok, istenségek az istenről alkotott sajátos koncepciók, képzetek kifejezései, megragadásának eszközei. E megközelítés szerint a homo sapiens egyben homo religiosus (“vallásos ember”) is, akiben természeténél fogva benne van a szent iránti vágy, vagyis az a törekvés, hogy életét az abszolút valóság közelében, a hétköznapi élet esetlegességeinek, végső soron a haláltól való félelemtől megszabadulva töltsse. Az emberi lélek nem tudja elviselni az emberi lét véletlenszerűségét, érzelmeink, vágyaink csapongását, valamint a külső körülményeink tőlünk való nagymértékű függetlensége okozta bizonytalanságot, a földi élet emberi szemmel nézve rendkívül nyomasztó esetlegességét. A homo religiosus kötni akarja magát valamihez, ami feltétlen, aminek abszolút értéket tulajdonít, ami megmutatja az irányt, értelemmel, jelentéssel ruházza fel az életet. Ezért törekszik az ember valamiféle “más-világgal,” “Abszolúttal,” transzcendenssel vagy legalábbis transzcendens-jellegű érzelmi élménnyel: a Szenttel való kapcsolatra. “Csak annyiban ismeri el magát valóságos embernek, amennyiben az isteneket, a kultúrateremtő hősöket és a mitikus ősokeket utánozza. Tehát valami más akar lenni, mint ami a profán létezésének síkján egyébként lehet...”

¹ Mircea Eliade, *The Sacred and the Profane*, Harper and Brothers, New York, 1961.

Mítoszainak újbóli megjelenítésével a vallásos ember közel akar jutni az istenekhez, és részesévé akar válni a létnek; az isteni minták utánzásában a szentség utáni vágya és egyúttal ontológiai honvágya fejeződik ki.”²

A homo religiosusnak tehát meg kell ragadnia a transzcendenst, ki kell fejeznie, megfoghatóvá, imádkozhatóvá kell tennie; szüksége van isteni mintákra, amelyeket utánozhat, abszolút értéként tisztelhet. Szüksége van az isteniről alkotott koncepciókra, szimbólumokra, amelyek feltétlen értékkel bírnak. A szent tárgyak, szent helyek, a szent idők és egyéb vallási megnyilvánulások rendszere ilyen szimbólumok, amelyek értéke nem önmagukban van, hanem az általuk szimbolizált “isteni valóságban.” Ennek nyomán a következőképp foglalható össze a “hit” vallási rendszerré válásának folyamata³: A homo religiosus felfedezi létének ontológiai dimenzióját, vagyis ráébred az abszolút Valóságh és saját élete közötti kettősségre, a transzcendens létezésére. Ebben a nyomasztó “vákuumban” elfogajda a transzcendens hívását, hitre jut. Ezután megtörténik ennek a hitnek az objektivizálódása, az adott történelmi és kulturális viszonyok által meghatározott, a kor eszméin és szimbólumrendszerén keresztül történő megfogalmazódása. A hit ennek során intézményesül, láthatóvá válik, azaz szertartásokban, szimbólumokban, tantételekben fejeződik ki. A hit objektivizálódása tehát az adott kor kulturális és történelmi viszonyai által meghatározott folyamat, azaz a létrejött vallási rendszer nem más, mint a magját képező hitnek egy adott kor nyelvére lefordított és egy adott kor világképe által meghatározott intézményesülése. “A vallást alkotó elemeknek ez az egész komplexuma egy valódi szinkretizmus... Az eredmény nem egy, a jelenlegi formájában egyenesen az Isten kezéből származó vallás. Valójában kulturális produktum, az Isten által befolyásolt emberi lények tevékenysége... A vallás az emberiség válasza az isteni meghívásra.”⁴ A létrejött vallási forma —a hittételek, erkölcsi törvények, szimbólumok, stb. — tehát sohasem az isteni valóság örökérvényű megfogalmazódása, hanem csupán az adott körülmények közötti időleges formába öntése, amely megváltozott történelmi, társadalmi és kulturális helyzetben újraértelmezésre, újrafogalmazásra szorul. Forma és tartalom tehát szétválik. “A vallás kifejeződött és intézményesült hit...”⁵ A forma — e vallási szemlélet szerint — változhat, hiszen pusztán az “isteni” valóság partikuláris megfogalmazódása egy adott történelmi és kulturális helyzetben — anélkül, hogy ezt a tartalmat érintő változásnak tekintenénk, vagyis, hogy ez a változás az Istennel való kapcsolat hitelességét érintené.

Mindez természetesen alapjaiban meghatározza a “kinyilatkoztatással” kapcsolatos értelmezést is. “Minden vallási tanítás csupán egy szimbólum, amely egy olyan valóság jelenlétét ábrázolja, amely minden gondolaton túl van... Mindaz, amit Istenről egy vallás mondhat, csupán egy ilyen szimbolikus

² Eliade, *The Sacred...*, 92,99.

³ Leonardo Boff, *Church: Charisma and Power. Liberation Theology and the Institutional Church*, SCM Press, 1985, 95-96.

⁴ Boff, *Church...*, 94.

⁵ Boff, *Church...*, 90.

megfogalmazás.” Mivel “lehetetlen ezt a transzcendenst hétköznapi, koncepcionális nyelven leírni,” így “az Istenről alkotott egyetlen szavunk és fogalmunk sem megfelelő és nem vehető az értelmünkön, felfogásunkon túli valóság pontos leírásának... Az Istenről alkotott emberi eszmék nem felelnek meg annak a kimondhatatlan valóságnak, amelynek csupán szimbólumai.” Ennek megfelelően “Kánaán és Babilon népei sohasem hitték, hogy az isteneket jelképező ábrázolásaik maguk istenek; sohasem borultak le egy szobrot magát imádni. Az ábrázolás az istenség szimbóluma volt... nem azonos az istenekkel.” Az ember maga fogalmazta meg, tárgyiasította hitét, “nem volt szükség az istenek különleges kinyilatkoztatására vagy egy isteni törvényre, amely a magasból szállt le a földre.” Így természetesen “nem rendelkezhetünk az ‘Istenre’ vonatkozó objektív képpel: minden generáció maga kellett, hogy megteremtse azt az Isten-képet, amely alkalmas számára.”⁶

Azaz, más és más történelmi és kulturális körülmények közepette más és más Isten-kép, vallási szimbólumrendszer, hittétel alkalmas ugyanannak az isteni valóságnak a kifejezésére. Végző soron tehát — e megközelítés szerint — az “Istenre vonatkozó eszméink, tanaink nem változtathatatlanok és sérthetetlenek, az Istentől alászálló megfogalmazások, hanem időlegesek... Teljes mértékben ember által alkotottak... Isteneket teremteni valami olyan dolog, amit az emberek mindig is tettek — amikor egy vallásos eszme alkalmatlanná válik, egyszerűen kicserélik... Az Istenre vonatkozó eszméink és tapasztalataink minden generációban újratehermentésre szorulnak.”⁷

A fentiekben vázolt szemlélet egyik fontos velejárója, hogy felértékeli a hagyományt és a hagyományt gondozó vallási szervezet szerepét, hiszen szükséges volt annak hiteles eldöntése, hogy a hagyomány folyamatos újrafogalmazása összhangban van-e az “istenivel.” “A hagyomány egyfajta elrugaszkodó pontot biztosított, amely képessé tette az embereket arra, hogy az élet végső kérdéseivel foglalkozzanak... Teljes bizonyosságot adott arra vonatkozóan, hogy ez valóság, nem pedig puszta fantáziálás.”⁸

Ugyancsak rendkívül fontos következménye ennek a vallási szemléletnek a nagyfokú hajlam a különböző vallásos eszmék összeolvadására, keveredésére. “A pogány vallásosság lényegében egy toleráns hit volt: amennyiben egy új istenség érkezése nem fenyegette az ősi kultuszt, mindig volt hely számára a hagyományos panteonban... A pogány antikvitás időszakában az istenek gyakran olvadtak eggyé, vagy fogadták el egy adott hely istenségét egy másik nép istenével azonosként. Az emberek kezdték látni, hogy a különböző istenek egy isteni Abszolútum megnyilvánulásai lehetnek... Teljesen tudatában voltak annak, hogy mítoszaik nem a valóság tényleges beszámolóit, hanem egy pontosan megfogalmazhatatlan... misztérium kifejezései... Az isteneket egyre egy transzcendens valóság szimbólumainak tekintették.”⁹

⁶ Armstrong, A History...

⁷ Armstrong, A History...

⁸ Armstrong, A History...

⁹ Armstrong, A History..., 61,37.

Említést kell tennünk azonban arról is, hogy a fentiekben vázolt vallásossággal, illetve vallásértelmezéssel gyökeresen és tudatosan szembenálló szemléletet képviselt Izrael a Biblia ószövetségi könyveinek tanúsága szerint. Egy olyan történelmi korban és környezetben, melyben kifejezetten “a vallási szinkretizmusra való, megdöbbentő fokú hajlam”¹⁰ volt uralkodó, Izrael vallásilag elkülönülő magatartása egyedülállónak számított. “Ha figyelembe vesszük, hogy minden népcsoport, még a sémiták is, mint a hurrik vagy később a filiszteusok, Kánaánba érkezésük után csakhamar teljesen elfelejtették a saját vallásukat, emberileg egészen rendkívülinek fogju ktartani, hogy a Jahve és Baál közti harc ilyen sokáig elhúzódott, és hogy minden megalkuvás dacára és sok hűtlenkedés ellenére is végül a jahvizmus győzelmével ért véget.”¹¹ (Egyesek azt a magyarázatot adják erre az elkülönülésre, hogy Izrael így kívánta megőrizni törzsi identitását, azonban ez a magyarázat visszajuttat bennünket a kérdés elejére: a többi nép, törzs miért nem hasonlóképpen járt el?)

A “Halld Izrael, az Úr, a mi Istenünk egy Úr” (Deut 6,4) hitvallása teljesen érthetetlen volt ebben a vallási, kulturális környezetben. Különös tekintettel arra, hogy az ószövetségi könyvek élesen szembe is állították az általuk csak bálványimádásnak, az ember saját kezeik csinálmányát imádó — a fentebbiekben bemutatott — vallásossággal, amely korról korra, kultúráról kultúrára újraformázza isteneit. (Ex 20; 34,15; Deut 4,28-35; 27,15; 31,29; II. Kir 22,17; II Krón 32,19-20; 34,25; Ésa 2,8; 17,8; 31,7; 37,19; Jer 1,16; 25,6-7; 32,30; 44,8; Hós 14,3; Mik 5,13; Hab 2,18.)

A Biblia talán az egyik legkiemeltebb helyén, a Tízparancsolat kinyilatkoztatása történetének keretében mutat rá arra, mi az oka az éles szembenállásnak (Ex 20,22-23.): “És mondta az Úr Mózesnek: Ezt mondd az Izrael fiainak: Magatok láttátok, hogy az égből beszéltem veletek. Ne csináljatok énmellém ezüst isteneket, és arany isteneket se csináljatok magatoknak.” A fentiekben vázoltak alapján már tudhatjuk, valójában mit jelent az a fajta vallásosság, amit a Biblia ezzel a megfogalmazással (ne csináljatok magatoknak ezüst és arany isteneket) elutasított.

Idézzük fel, miként is vélekedik a vallástudomány a környező, ókori Izrael korabeli népek vallásosságáról: “Kánaán és Babilon népei sohasem hitték, hogy az isteneket jelképező ábrázolásaik maguk istenek; sohasem borultak le egy szobrot magát imádni. Az ábrázolás az istenség szimbóluma volt... nem azonos az istenekkel.” Az ember maga fogalmazta meg, tárgyiasította hitét, “nem volt szükség az istenek különleges kinyilatkoztatására vagy egy isteni törvényre, amely a magasból szállt le a földre.” Így természetesen “nem rendelkezhetünk az ‘Istenre’ vonatkozó objektív képpel: minden generáció maga kellett, hogy megteremtse azt az Isten-képet, amely alkalmas számára...” A vallástudomány a fentiekből levezeti azt is, hogy ez a fajta szemlélet nem pusztán az ókori népekre, hanem általában, az emberi vallásosságra (homo religiosus) jellemző: “Istenre vonatkozó eszméink,

¹⁰ Eliade, Vallási hiedelmek..., 125.

¹¹ Eliade, Vallási hiedelmek..., 140.

tanaink nem változtathatatlanok és sérthetetlenek, az Istentől alászálló megfogalmazások, hanem időlegesek... Teljes mértékben ember által alkotottak... Isteneket teremteni valami olyan dolog, amit az emberek mindig is tettek — amikor egy vallásos eszme alkalmatlanná válik, egyszerűen kicserélik... Az Istenre vonatkozó eszméink és tapasztalataink minden generációban újratemtésre szorulnak.”¹²

Tehát a fentebb idézett Biblia-részlet azt a fajta vallásosságot utasítja el határozottan, amely szerint nem létezik — és az Istennel való hiteles kapcsolathoz nem is nélkülözhetetlen — történelmi és kulturális partikularizmusok felett álló isteni kinyilatkoztatás. Érdekes, hogy a Biblia mennyire tudatosan megy szembe ezzel a felfogással, nem pusztán az Ószövetségben, hanem az Újszövetségi könyvekben is: “Azt az öröndetes üzenetet hirdetjük néktek, hogy e hiábavalóktól az élő Istenhez térjetez, aki teremtette a mennyet, a földet, a tengert és minden azokban valót...” (Acs 14,15/b), aki “kézzel csinált templomokban nem lakik, sem emberek kezeitől nem tiszteltetik” (Acs 17,24/b-25/a). Ezért “nem kell azt gondolnunk, hogy aranyhoz, ezüsthöz vagy kőhöz, emberi mesterség vagy kitálás faragványához hasonlatos az istenség.” (Acs 17,29.)

¹² Armstrong, A History...

Alapfogalmak

1. Vallások csoportosítása:

- monoteista
 - történeti kinyilatkoztatás vallásai
 - örök világtörvény vallásai
 - etnikus/univerzális
 - múlt és jelen vallásai
-
- múlt vallásai: etnikai, törzsi —univerzalisztikus
 - jelenkor vallásai: történeti kinyilatkoztatás — örök világtörvény

2. Általános jellemzők:

- animizmus (“Bizony nem haltok meg”)
- ősök szellemeinek kultusza
- túlvilághit (világ keletkezése, özönvíz-történetek) — kollektív tudattalan
- termékenységkultusz
- természeti erők tisztelete
- fetiszizmus, totemizmus (eredet-mítoszok)
- varázslás, mágia,
- papok, varázslók, sámánok

3. Kollektív tudattalan, primordiális vallás:

“... elképzelhetőnek tűnik az az állítás, amely szerint bizonyos számú mítosz, elsősorban a kozmogóniai és az eredetmítoszok (az ember, a vad, a halál eredete stb.), közismertek voltak az őskőkori emberek előtt. Hogy csak egyetlen példát idézzünk, egy kozmogóniai mítosz bemutatja az Ősvizeket és az ember alakú, vagy víziállat képében megjelenő Teremtőt, amint leszáll az óceán mélyére, hogy felhozza a világ megteremtéséhez szükséges anyagot. E kozmogónia hatalmas területen való elterjedtsége és archaikus struktúrája a legrégebbi őstörténet legkorábbi szakaszából örökölt hagyományra vall.”¹³

4. A Biblia “vallástörténete” (az “igaz” és a “hamis” vallás története): teremtés — bűneset: igaz vallás (Ábel, Séth, Énokh) — hamis vallás (Káin, Lámekh). Özönvíz: igaz vallás (Sém, Ábrahám, Izsák, Jákob, József, Izrael) — hamis vallás: homo religiosus.

Az igaz vallásosság jellemzője az özönvíz előtt:

- igaz áldozati rendszer (Gen. 3:21)
- élő hit és kapcsolat Istennel (Énok, Noé)
- jellemiben, cselekedetben megnyilvánuló “tökéletesség” (Énok, Noé)

A hamis vallásosság jellemzője az özönvíz előtt:

- hamis áldozati rendszer (adok-kapok, do ut des)
- az élő Isten száműzése (Jób 22:15-18)
- jellembeli

¹³ Mircea Eliade, Vallási hiedelmek és eszmék története, Osiris, 1994, I. 28.

3-4. ELŐADÁS: Az ókori kelet (Mezopotámia, Egyiptom, Kánaán, perzsa)

I. Mezopotámia

- sumer - akkád - óbabilon (XVIII.)- hettita - asszír - újbabiloni - perzsa
- sumer (egyedülálló): legkorábbi civilizáció, az első írásos emlékek, 3100, két évezredeken keresztül beszélt nyelv, aztán még másfélig a műveltség klasszikus nyelve (+protoeufráteszi/presumer) - az egyedüli nyelvi folytonosságot képezte
-
- akkád (sémi): 2350-től, Sarrukín, 1450-re az akkád a diplomáciai levelezés nyelve a Közel-keleten
- arámi (sémi): I. évezredben kezdte kiszorítani
- sok hasonlóság, átfedések a különböző korszakok között, szinkretizmus
- sok isten: megszemélyesítése a különböző erőknek + városállamok isteneinek inkorporálása, de: főisten
- a világot egy isteni terv szerint teremtették, ennek megvalósítására szervezeti minta
- mítoszok: **özönvíz** - GILGAMES/BILGAMES, UTNAPISTIM (jámbor király): özönvíz túlélője, bárka; GILGAMES-től végül egy kígyó lopja el az örökéletet biztosító növényt - visszatérve a saját városának dicsőségére hívja fel a figyelmet (Bábel?) — ENUMA ELIS: **ember teremtése**: selejtes teremtmény, akit egy lázadó isten véreből hoztak létre, akit egy ifjú isten győzött le — kegyetlenkedő istenek...
- sors (simtu)
- papok, papnők, prostitúció
- szent napok és ünnepek: akíti/akítu fesztivál (környező közösségek istenei is megérkeznek, tavaszi napéjegyenlőség, Niszán 1.)
- jövendölés, ördögűzés
- személyes vallásosság
- halhatatlanság: van túlvilág, de nincs erkölcsi relevanciája, csak a lelkek, komor (Gilgames)
- istenek: AN/ANU, ENLIL/BÉLU, ENKI/ÉA — később, babiloni korban: MARDUK —
- király szent, közvetítő isten és ember között (de nem isten) — Babilon = istenek kapuja

II. Egyiptom:

- i.e. 3000-től
- istenvilág: politeizmus - antropomorf istenek, eredetileg minden törzsnek, tájegységnek külön istene volt — csoportosítás: RÉ — 7 v. 9 főisten — 12 egynemű isten — 30 félisten
- Napkultusz: RÉ
- szent állatok
- templom: ISTENSZOBOR
- kultusz: naponként a Nap újjászületését, Ozirisz feltámadását ünnepelték — évenkénti, csillagászati (termékenység, állami)
- papok: öröklődött
- hitvilág: teremtéstörténet: ősóceán, ebben volt az ősisztenség, akitől a többi származott — aranykorszak: kezdetben harmónia, Ré és az emberek között, aztán az emberek lázadása miatt Ré el,

megszűnt a halhatatlanság — vízözön — világvége: minden megsemmisül, tűz jön ki a vízből is — túlvilág

- etika: a fáraó a maat megtestesülése (igazság, jó rend, jog, igazságosság), a teremtéshez tartozik, az aranykort képviseli
- Halottkultusz: Fokozatosan OZIRISZ (megölik, feltámad) vette át a helyét, az alvilág istene volt — ítélet: boldogság vagy szenvedés (IDÉZET lapról, halott lelke hogyan szólítja meg Oziriszt!)
- sors (Renenet)
- Amarna-reform: Amenhotep/EHNATON (1364-1347) - Izrael után — monoteizmus: ATON napkorong kultusza — minden más kultust betiltatott — egyetemes, nem csak Egyiptom, ez szokatlan, univerzalitás, "nemzetköziség," a minden mitológiai háttértől megfosztott Nap-vallás erős összekötő kapocs lehetne a sok népet összefogó egyiptomi birodalom lakosai számára.
- De a papság és a nép nem tudta elfogadni a politeizmus betiltását — TUTANHAMON visszaállította az eredetét

III. Kánaán

Ugarit XIV-XV.

alfabetikus írás

istenek: ÉL, ASERA, BAÁL

templomok: többféle, nagy, magashelyek, istenképek

kultuszok

emberáldozatok (?)

királyok haláluk után istenné lettek

MÓT holtak föld alatti világának ura — BAÁL fia, akit Baálnak nem sikerül legyőznie!

áldozatok: engesztelő, béke, bünbánati

papok

orgiasztikus rituálék

nagyon keveset lehet tudni

"szinkretizmusra való megdöbbenő hajlam" (I. a Bevezetésben szereplő idézetet)

IV. Perzsa vallás:

- ősi árja vallás: politeizmus — jó istenek: ahurák, rossz istenek: daivák, családfő mutatott be áldozatot, majd papság
- MITHRA, bika/napisten
- AHURA MAZDA — mindent tudó és mindenható
- templomok helyett nagy, szabadtéri áldozóteraszok
- ZARATHUSTRA "vallásreform" — i.e. 1500-600 között, de igazán V.
- monoteizmus — AHURA MAZDA, jóságos, teremtő, fenntartó Isten, nem szabadott ábrázolni
- jó és gonosz harca a világmindenségben, a földön is, az ember szabad választása, a gonoszságért felelős erő (ANGRA MAINJU) is szabadon választhatott
- segítő szellemek, AM teremtményei, jó és rosszak egyaránt
- ikerfiai: jótévő, atyja képmása — ellenséges szellem, minden gonoszság oka, AM előre tudta, hogy ez lesz, mégis nemzette
- minden földi lény egyszer megítéltetik, világ földi története ekkor véget ér, halottak is feltámadnak és megítéltetnek, gonoszok megsemmisülnek, igazak tökéletes örökkévalóságban Istennel lakoznak, a világ elpusztul és egyben átalakul
- szent irat: Aveszta

- lélek-hit: a halál után átementi büntetés a pokolban, vagy jutalom, de a pokol tüze javításra van, csak a végső ítéletben dől el mindenki sorsa
- tiszta-tisztátalan fogalma

mi van ha az él a sokistenhitben tovább, hogy hallottak az eredeti gonoszról, a különböző természetfeletti szereplőkről

5-6. ELŐADÁS: ókori görög, római, misztériumvallások

I. Görög

Jelentősége: hellenizmus útján mai napig meghatározó befolyással bír

Bonyolult, összetett, nem egységes

politeista, antropomorf

funkcióistenek, Olümposz tetején

megközelíthetetlenek, ugyanakkor gyarló emberi tulajdonságokkal bírnak

Moirá - végzet istene

Homérosz szerint öröktől fogva léteznek, fenségesek, Hérodotosz szerint nem öröktől fogva léteznek, aljas dolgokban vesznek részt

Óskáosz - föld - (Gaia) - ég (Uranosz) - istenek, titánok - Kronosz, Zeusz

12 olümposzi isten: Zeusz, Héra, Poszeidón, Démétér, Hephaisztosz, Arész, Apollón, Artemisz, Pallasz Athéné, Aphrodité, Hermész, Hesztia

ember teremtése: vitatott, Prometheusz agyagból és vízből, Zeusz megharagudott, mert Prometheusz tüzet is szerzett az embereknek, Prometheuszt száműzte

bűn, betegség, szenvedés: Pandóra története

őstörténet: kezdetben aranykor, majd vízözön a bűn miatt, csak egy emberpár élte túl

papság: kezdetben nincsen külön specializációként, majd az i.e. VIII. századtól hivatásos papság

II. Róma

totemizmus, eredetmítosz

istenvilág: kezdetben termékenység-kultusz, illetve ősök szellemeinek (Génusz) kultusza, az élet minden mozzanatának külön istene volt

ember alakú istenek: Janusz, Mars, Vénusz

funkcióistenek, politeizmus

Jupiter: ég, állami élet — Mars: férfierő, hadisten — Quirinus: római polgárok közösségének védelmezése

csekély mitográfia, halhatatlan istenek uralkodnak

Capitolium: állami szentély

jóslás: augurok (ők végezték a vallási határok meghúzását is a birodalom terjeszkedése során, ami az egyetemes rend leképezésének számított, így a római expanzionizmus az istenek elrendeléseként lett szankcionálva)

görög hatás: saját istenek azonosítása a görög istenekkel

erősen túlszabályozott, jogilag körülírt vallási rendszer, gyakorlati és szerződéses, "adok, hogy adj" (do ut des), ima és rituálék szabályos végrehajtására alapult

pietas (ceremónia, kötelezettség), religio (aggályos félelem)

szertartásokon fontos a részvétel, azonban a lelki, eszmei azonosulás nem szükséges

az állam léte és jövője szorosan összefonódott a polgárok vallási buzgalmaival

papi szolgálat állami tisztség volt

vallási "intézményrendszer": pontifex maximus — pontifexek — augurok — Sybilla-könyvek (szertartás-könyvek) őrzői — Vesta-szüzek

Panteon

vallási nyitottság jellemezte, amennyiben a befogadott vallási hajlandó volt azonosulni Római érdekeivel, megtarthatta saját kultuszát

császárkultusz (a birodalom keleti felében istenként tisztelték, nyugati felében az uralma számított istenileg elismertnek, haláluk után lettek "divusok", akik közbenjárást végeznek az emberekért) - napkultusz

III. Misztériumvallások

Jelentős hatásuk volt a kereszténység bizonyos irányzataira

eredetileg termékenységistenek, akik valamilyen megpróbáltatáson mentek keresztül, újjászületés a halál után — a misztériumkultuszba beavatandónak a meghaló majd feltámadó istenség sorsát kellett dramatikusan elismételnie

kultuszok:

Ízisz, Ozirisz

Kübelé, Attisz

Eleuszisz

Dionüszosz/Bakkhosz

Mithrasz: i.e. 1-4. századig, kereszténység mellett a legnépszerűbb, megfélemezi az Ahura Mazda által teremtett ősbikát, megváltási cselekedet — emberi lélek beszennyezi magát — a földi élet próbaidő — az ember halála után küzdelem az életéért, Mithrasz ebben a küzdelemben a beavatottak oldalára áll — a kultusz: egy bika megölése, víz-kereszttség, kenyér, víz, bor lakoma — próbák: aki kiállta őket, megszabadul bűneitől.

7-8. ELŐADÁS: Hinduizmus

nem létrehozott, ezért:

- nincsenek dogmái, nincs: egyházszerkezet, mindent eldöntő egyházi tekintély, próféta, szent könyv; lehet: politeista, panteista, monoteista, agnosztikus, stb.
- kevés életmódbeli előírása van
- nem hittérítő történelmileg (ma már bizonyos ágai máshol is)

Nagyon heterogén, a nyugati vallás-kategorizálás szerint nehezen rendszerezhető, főbb irányzatok az istenségek szerint: Vaisnavaizmus, Saivizmus, Saktizmus, Szmartizmus

Korszakok: korai védikus (i.e. 1500—i.e. 500) brahman, újkori hinduizmus

Védák

- védikus vallás
- i.e. 1000 körüli a legrégebbi, Brahma, a Teremtő szájából áradtak ki (de ennél is korábbi — i.e. 1500 körül — gyökerei vannak)
- 3. csoport: Mantrák, Brahmanák (upanisádok), Szútrák
- Szmriti (emlékezet) irodalom: 1. Eposzok (Rámájana-Ráma, Mahábhárata-Krisna, része a Bhagavad-gíta ("A Magasztos szózata" - öt fő témáról tanít: az Istenség Legfelsőbb Személyiségéről, az anyagi természetről, az élőlényekről, az örök időről és a különféle tettekről), 2. Puránák (Agámák), 3. Sásztrák
- Krisna Visnu késői megtestesülése, azért öltött emberi alakot, hogy legyőzze a gonoszsgot, Ráma célja is ez volt, de sikertelen volt.

Alapeszmék

- nagyon heterogén, de: a különbségeket formai különbségnek tekintik, melyek ugyanabból az egyetemes szellemi gyökérből merítik erejüket — "örök törvény": szanátana-dharma — bármilyen úton is jár, lényeg, hogy ide jusson el
- Visnu-követő, Siva-követő
- istenfogalom: minden dolog a végső valóság megnyilvánulása, ez Brahma (szent hatalom), végtelen és kezdet nélküli istenség, istenek, istennők az ő megnyilvánulásait személyesítik meg
- Brahma emberi lélekben való megnyilvánulása: atman
- a világ teremtése folyamat, melynek során Brahma átalakul világgá és ismét istenné (emanáció)
- ősananyagból veszi kezdetét, világot, isteni behatolás, az elemek jönnek létre először, mint a lélek megismerő és gondolati tevékenységének anyagi szubsztrátumai
- ez a világ el fog pusztulni, Brahma el fog pusztulni, minden ősananyaggá válik, majd megint újabb világ lesz belőle, körforgás, nincsen végső elmúlás
- Brahma nem "egyisten" — viszont amikor a természetben megnyilvánul, akkor igen, Ísvara — háromféle aktivitási formája van (nem bontja meg az egységet: Trimurti - három arc): Ísvara tehát egyszerre Brahma (Teremtő), Visnu (Fenntartó), Siva (Pusztító és Megújító)
- dévák (fényes, ragyogó)

Szanátana-dharma: mindent áthat, mindent irányít, dharma: törvény, vallás, szabály, stb, "ami fenn tart," erkölcsi törvény

- az ember felelős, mit tesz, fel kell ismernie a dharmát, a bűn a dharmával való szembeszegülés, de nem jár érte örök büntetés, az élet célja a fokozatos tökéletesedés, az átmeneti büntetés egyetlen célja, hogy az ember visszatérjen a dharmához, akár millió évig is tarthat, de végső soron helyreáll
- négy irány, szint áll az ember előtt: artha (anyagi), káma (örömszerzés), dharma (magasabb erkölcsi életrend követése), móksha (felszabadulás, lelki-szellemi szabadság, már nem kell újra testet öltönie, nincs létszomj, mert egyesül a viágszellemmel)

- kötelességek: őszinteség, nagylelkűség, jóakarát, türelem, tisztaság, önkorlátozás, mások tiszteletben tartása
- Kaszt (varna) rendszer: brahmanok, ksatriják, vaisják, súdrák, páriák (egyikhez sem tartoznak), alosztályok, szigorú elkülönülés

Kulcsfogalmak

- dharma: összhang a "renddel" (rta), amely az életet és a világot fenntartja, lehetségessé teszi
- karma: cselekedet, tett, mű — nem fátum! - szabad akarat létezik, ezen döntésünk nyomán dönti el sorsunkat a karma, meg lehet ettől szabadulni (mókša), ezért van szükség több életre
- reinkarnáció, szamszara: dzsiva (lélek), önmaga őse, létmagva már megvan a fogantatás előtt
- szellemtest: a lélek és a test között, a lélek hordozóközege
- bhakti (szeretet): helyes felismeréshez (ti. mit vár el a dharma) való eljutás alapja a szeretet, hierarchiája van: alacsonyabb rangban állók iránti, magasabb rangban állók, iránti, velünk azonos rangban állók iránti, isten iránti (csak ez a bhakti) - maitri (általános szeretet)-nem ártás (ahimszá)
- jóga, nagyfokú koncentrációval megkönnyíti a megismerést

Kultuszok, ünnepkörök

- templomok (társas élet helyszíne is), áldozatok, guruk, étkezés, zarándoklatok (Gangesz mosakodás, hamvasztás)
- házi istentiszteletek
- vallási ünnepek látványos népünnepélyek
- vallásszervezet: nincs intézményes hierarchia, hindu "ökumenizmus," legkülönbözőbb áramlatok beolvadása